

## ГЕНЕЗА РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ПРАЦІВНИКІВ СУДУ

### THE GENESIS OF THE DEVELOPMENT OF LEGISLATION IN THE FIELD OF LEGAL REGULATION OF THE WORK OF COURT EMPLOYEES

Актуальність статті полягає в тому, що судові органи існують на території нашої держави протягом багатьох століть. Їх структура, функції та соціальна роль неодноразово змінювались, паралельно із чим розвивалась нормативно-правова база функціонування останніх, у тому числі й у напрямку регулювання та організації трудової діяльності їх працівників. Сьогодні не викликає сумніву, що система нормативно-правового регулювання праці працівників суду потребує комплексного та змістовного вдосконалення. Разом із тим вирішення проблем у відповідній сфері є фактично неможливим без проведення комплексних теоретичних досліджень, зокрема присвячених вивченню історії становлення та розвитку законодавства у сфері правового регулювання праці працівників суду.

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, виділено основні історичні етапи становлення та розвитку судової системи та судочинства на території України. В рамках кожного етапу виділено основні нормативно-правові акти, які регламентували трудову діяльність працівників суду взагалі та суддів зокрема. Акцентовано увагу на тому, що процес становлення відповідного законодавства не є завершеним, а тому важливим завдання держави та українських науковців є – забезпечити його сталий та стабільний розвиток.

Зроблено висновок, що законодавство у сфері правового регулювання праці працівників суду пройшло довгу історію розвитку. Його основи було закладено ще у період існування Київської Русі. Разом із тим, найбільшої інтенсивності він набув за часів незалежності України, коли нормативно-правова база з питань діяльності судових органів почала поповнюватись цільовими законодавчими актами, які були спрямовані не тільки на регулювання системи судочинства в Україні, а й на організацію праці суддів, а також працівників суду. Втім, на сьогоднішній день ми не можемо говорити про те, що розвиток законодавства, норми якого спрямовані на регулювання праці суддів та працівників суду, є завершеним, а відтак важливим завданням законодавця та українських вчених є – забезпечити його сталий та стабільний розвиток.

**Ключові слова:** розвиток, судочинство, законодавство про працю, судді, нормативно-правове регулювання, праця суддів.

The relevance of the article lies in the fact that judicial bodies have existed on the territory of our state for many centuries. Their structure, functions and social role have repeatedly changed, in parallel with which the regulatory and legal basis of their functioning has developed, including in the direction of regulation and organization of the labor activities of their employees. Today, there is no doubt that the system of regulatory and legal regulation of the work of court employees needs comprehensive and meaningful improvement. At the same time, solving problems in the relevant field is actually impossible without conducting comprehensive theoretical research, in particular, devoted to the study of the history of the formation and development of legislation in the field of legal regulation of the work of court employees.

The article, based on the analysis of the scientific views of scientists, highlights the main historical stages of the formation and development of the judicial system and judiciary on the territory of Ukraine. Within the framework of each stage, the main legal acts that regulated the work of court employees in general and judges in particular were highlighted. Attention is focused on the fact that the process of forming the relevant legislation is not complete, and therefore an important task of the state and scientists is to ensure its steady and stable development.

It was concluded that the legislation in the field of legal regulation of the work of court employees has undergone a long history of development. Its foundations were laid during the period of the existence of Kyivan Rus. At the same time, it gained the greatest intensity during the time of Ukraine's independence, when the legal framework for the activities of judicial bodies began to be replenished with targeted legislative acts aimed not only at regulating the judicial system in Ukraine, but also at organizing the work of judges, as well as court employees. However, today we cannot say that the development of legislation, the norms of which are aimed at regulating the work of judges and court employees, is complete, and therefore an important task of the legislator and Ukrainian scientists is to ensure its steady and stable development.

**Key words:** *development, judiciary, labor legislation, judges, legal regulation, work of judges.*

**Постановка проблеми.** Судові органи існують на території нашої держави протягом багатьох століть. Їх структура, функції та соціальна роль неодноразово змінювались, паралельно із чим розвивалась нормативно-правова база функціонування останніх, у тому числі й у напрямку регулювання та організації трудової діяльності їх працівників. Сьогодні не викликає сумніву, що система нормативно-правового регулювання праці працівників суду потребує комплексного та змістовного вдосконалення. Разом із тим вирішення проблем у відповідній сфері є фактично неможливим без проведення комплексних теоретичних досліджень, зокрема присвячених вивченню історії становлення та розвитку законодавства у сфері правового регулювання праці працівників суду.

**Стан дослідження проблеми.** Окремі історичні аспекти розвитку судочинства на території України у своїх наукових працях розглядали: В.В. Безверхий, М.С. Булкат, А.Ю. Іванова, М.Г. Кириченко, Н.М. Крестовська, О.О. Малишев, В.Т. Окіпнюк, Я.М. Падоха, Ф.М. Рудич, М.І. Сірий, І.М. Скуратович, І.Б. Усенко, В.А. Чехович, О.Н. Ярмиш та багато інших. Разом із тим, незважаючи на високий рівень актуальності вказаної тематики, в роботах науковців відсутнє належне висвітлення та вивчення проблеми генези розвитку законодавства у сфері правового регулювання трудової діяльності працівників суду.

**Мета наукової статті полягає** у тому, щоб здійснити комплексний аналіз генези розвитку законодавства, яке регулює трудову діяльність працівників суду.

**Виклад основного матеріалу.** Історія українського судочинства та законодавства, яке його регулювало, носить глибоке коріння. Так, із прийняттям християнства у 988 року з'являються церковні закони, які були систематизовані і стали відомі під назвою «Статут Володимира» або «Статут Володимира Святославовича» (X століття), та «Церковний статут Ярослава Мудрого». Ці статuti загверджують існування церковного суду, який розглядав справи про чаклунство, тобто мав карати за додержання старовинних вірувань та інші язичницькі обряди. Церковний суд вирішував справи про злочини проти християнства, всі правопорушення духовенства, він же розглядав багато справ простих людей, які були віднесені до його юрисдикції: про злочини проти моралі, розпусту, родинні сварки тощо [1].

За князювання Ярослава Мудрого відбулося об'єднання земель Київської Русі, інтенсивно розвивалася державність, було укладено першу кодифіковану збірку законів – «Руську Правду», яка діяла на всій території Київської Русі. У «Руській Правді» відбувалася трансформація звичаїв у норми процесуального права. Судовий процес мав змагальний характер. Основними доказами були: власне зізнання, свідчення послухів і видоків, суди божі, присяга, жереб, зовнішні прикмети. Судове рішення виносилося в усній формі. Виконували його різноманітні княжі агенти й вірники, мечники. Система права Київської Русі відповідала розвинутому суспільству. Тут ми знаходимо норми кримінального, цивільного та міжнародного законодавства. За умов розвитку феодальних відносин і загострення класової боротьби створюється «Правда Ярославовичів»,

а на початку XII століття Володимир Мономах уклав новий збірник законів, відомий під назвою «Статут Володимира Мономаха», а також «Повчання дітям». Найнижчою судовою інстанцією були громадські суди, які складались із сільських старшин, що розглядали незначні справи. Рішення громадських старшин можна було оскаржити до княжих судів. Під час княжого судочинства були присутні окремі особи, які брали участь у процесі: «ябетник» – шось на зразок обвинувача, «метальник» – писар, «істці» – слідчі. Існував також суд феодала-землевласника. Під його юрисдикцію потрапляли холопи, наймити та закупи. У справі холопа рішення суду феодала було остаточно, наймити й закупи користувалися правом оскарження рішення до князівського суду [1].

Занепад та фактичний розпад Київської Русі у XIII столітті став поштовхом до захоплення території нашої держави сусідніми країнами, зокрема Литвою та Польщею, які згодом, внаслідок підписання політичної унії, об'єдналися у Річ Посполиту. Суттєве розширення судової системи на території України за панування Польсько-Литовської держави вплинуло і на формування відповідної нормативно-правової основи, адже в той час суди являли собою не просто групу привілейованих чиновників, а цілісну ієрархічну систему працівників, кожен з яких виконував чітко окреслені функції. Регламентувати працю такої великої кількості людей було не можливо одними тільки звичаями (хоча звичаїв все ще застосовувались у царині роботи копних судів). Так, на українських землях, що входили до складу Литви, Польщі, а згодом Речі Посполитої, чинними джерелами права були: магдебурзьке або німецьке право; різноманітні королівські закони, загальні й особисті привілеї, законодавство сеймиків (Перший земський привілей 1387 року, Другий земський привілей 1387 року, Городельський привілей 1413 року, Вартський статут 1420–1423 років; Господарські статuti 1514, 1529 і 1557 років та інші); судова практика, тобто рішення вищих судів і місцеві з'їзди феодалів, що створювали обов'язковий судовий прецедент тощо [2, с. 13; 3, с. 32].

Наступний етап розвитку законодавства у сфері правового регулювання праці працівників суду припадає на часи знаходження більшої частини території нашої держави у складі Російської Імперії. Даний період ознаменувався тим, що на землях України з'являється єдина централізована влада імперська влада, внаслідок чого було уніфіковано не тільки систему судочинства, але й консолідовано нормативно-правовий базис її роботи в цілому, а також праці людей, що працювали в ній.

Протягом XVIII – першої половини XIX століття судочинство Російської Імперії не мало значних змін. Основним законодавчим актом в галузі діяльності судів та їх працівників залишалось Соборне уложення 1649 року. Характерними ознаками судівництва були змішаність судової та адміністративної влади, множинність і становість судових органів, складність і запутаність процесуальних вимог. Фактично в судах працювали чиновники, які, скоріш, управляли, а не вирішували спори [4, с. 207]. Проте, у 1775 році прийнято «Установи для управління губерніями», що став основним законом, який детально регламентував нову систему органів управління та суду, їх компетенцію та діяльність. Закон складався з двох частин, які були видані в різні роки, хоч увійшли до «Повного зібрання законів Російської імперії» під одним номером. Першу частину було видано 7 листопада 1775 року, а другу, що була продовженням першої, у 1780 році. Питання судочинства розглядалися в обох частинах. За даним законом найбільша кількість прав відводилася дворянству, яке отримало певну внутрішню організацію. Дворяни мали право обирати, фактично брати на роботу осіб, які працювали у суді та фактично управляли ними (розподіляли обов'язки, виплачували плату за роботу тощо) [5, с. 193].

Важливим моментом виділеного нами історичного етапу стало проведення судової реформи 1864 року, яка складалась з чотирьох законодавчих актів та значно змінювало судову систему Російської Імперії та основи праці в ній. Зокрема, за цією реформою устанавлювалось дві інстанції, першою з яких були мирові суди, що, в свою чергу, складались з двох ланок: 1) дільничний мировий суддя (завичай, у повіті було декілька дільниць мирового окружного суду, кожна з яких об'єднувала по кілька волостей), почесний мировий суддя (не мали спеціальної дільниці); 2) повітовий з'їзд мирових суддів – апеляційна інстанція для справ, що розглядалися дільничними мировими судьями. В цей період вперше встановлюються та уніфікуються вимоги до осіб, які могли стати мировими судьями [6, с. 34; 7, с. 19]. Так, кандидат поряд з відповідністю загальним умовам вступу на державну службу, повинен мати: 25-річний вік, чоловіча стать і моральна бездоганність – повинні були відповідати ще й вимогам трьох цenzів: місцевого, освітнього та майнового. Однак, за імперським законодавством допускалося обрання в мирові судді й осіб, які не відповідали цenzовим умовам. Ця стаття в українських губерніях отримала досить широке застосування. Земства вельми цінили це правило, оскільки воно надавало їм право вибирати освічених і відомих своїми громадськими заслугами людей, які намагались зробити особистий

позитивний внесок у справу мирової юстиції, але при цьому не володіли необхідним майновим цензом [6, с. 34; 7, с. 19]. До системи загальних судів (другої інстанції) входили окружні суди (суд першої інстанції в цивільних і кримінальних справах у межах декількох повітів) та судові палати (друга ланка загальної судової системи, одна на декілька губерній, а також орган досудового управління). Вимоги до кандидатів на посаду суддів загальних судів були в цілому схожими із мировою інстанцією [8, с. 443].

Однак, ситуація докорінно змінюється в 20-ті роки ХХ століття, коли Російська Імперія припиняє своє існування, а на її теренах зароджується Союз Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР). Так, вже у перші роки функціонування останньої було прийнято низку актів, які встановлювали не тільки систему судоустрою, але й врегульовували особливості роботи працівників суду. Першим законодавчим актом радянської влади про суд був прийнятий у 1917 році Радою народних комісарів РРФСР. Він увійшов в історію радянського судоустрою як Декрет про суд. Зазначеним Декретом скасовувалися всі існуючі судові установи та створювалися місцеві суди, що наділялися повноваженнями розглядати всі цивільні справи, а також кримінальні справи, якщо обвинуваченому загрожувало покарання до 2 років позбавлення волі та якщо цивільний позов не перевищував 3000 рублів. Надалі було прийнято постанову «Про введення народного суду на Україні» від 1818 року відповідно до якої були створені дільничні, повітові та міські суди. З 1 лютого 1923 року було введено в дію Положення про судоустрій Української РСР, відповідно до статті 1 якого місцевим судом із розгляду цивільних і кримінальних справ був народний суд [9, с. 22]. Важливість зазначених нормативних документів полягала в тому, що вони, крім питань суто процесуальних, чітко встановлювали внутрішні аспекти функціонування судових установ, зокрема, склад підрозділів що входили в їх структуру, цілі роботи останніх, а також регулювали посадові аспекти роботи суддів, на кшталт, вимоги до кандидатів на посаду судді.

Наступний період розвитку судової системи на українських землях в складі Радянського Союзу відбувся у 1970 році із прийняттям постанови Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо поліпшення роботи судових і прокурорських органів» в якій визначалися конкретні завдання судових органів, заходи щодо поліпшення роботи із суддівськими кадрами. Основоположні засади діяльності судових установ містила Конституція УРСР 1978 року. За Основним Законом республіки правосуддя в Українській РСР мало здійснюватися тільки судом. Судова система України складалася з Верховного Суду УРСР, обласних судів, Київського міського суду, районних (міських) судів. Усі судові установи республіки утворювалися на засадах виборності суддів і народних засідателів. Народні судді районних (міських) народних судів обиралися громадянами району (міста) на основі загального, рівного і прямого виборчого права за таємним голосуванням на п'ять років. Народні засідателі районних (міських) народних судів обиралися на зборах громадян за місцем їх роботи або проживання відкритим голосуванням терміном на два з половиною роки. Суди вищого рівня обиралися відповідними Радами терміном на п'ять років. Зазначалося, що судді й народні засідателі є відповідальними перед виборцями або органами, що їх обрали, звітують перед ними й можуть бути відкликані з посад. Найвищим судовим органом республіки був Верховний Суд УРСР, який обирався Верховною Радою УРСР у складі Голови, його заступників, членів і народних засідателів. Верховний Суд здійснював нагляд за судовою діяльністю всіх судів УРСР [10, с. 138–139]. Окрім того, важливим надбанням цього періоду стало прийняття кодифікованого нормативно-правового акту у сфері праці, а саме Кодексу законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII, котрий упорядкував юридичні питання пов'язані із трудовою діяльністю всіх без виключення категорій працівників [11].

Останній етап розвитку судової влади та нормативно-правової основи трудової діяльності працівників судових органів почався у 90-х роках ХХ століття та триває досі. Історичним «поштовхом» до його початку стало набуття Україною незалежності у 1991 році. Протягом сучасного етапу сутність та склад судових органів, як і правовий статус їх працівників неодноразово переосмислювався, відображення чого можна побачити у цільових законах про судоустрій нашої країни. Так, у 2002 році приймається Закон України «Про судоустрій України» № 3018-III, в якому було закріплено правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні, систему судів загальної юрисдикції, основні вимоги щодо формування корпусу професійних суддів, систему та порядок здійснення суддівського самоврядування, а також встановлює загальний порядок забезпечення діяльності судів та регулює інші питання судоустрою [12]. На зміну даному законодавчому акту у 2010 році було видано Закон України «Про судоустрій і статус суддів» № 2453-VI, котрий визначив організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що

функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд [13].

**Висновок.** Отже, проведений нами аналіз дає змогу констатувати той факт, що законодавство у сфері правового регулювання праці працівників суду пройшло довгу історію розвитку. Його основи було закладено ще у період існування Київської Русі. Разом із тим, найбільшої інтенсивності він набув за часів незалежності України, коли нормативно-правова база з питань діяльності судових органів почала поповнюватись цільовими законодавчими актами, які були спрямовані не тільки на регулювання системи судочинства в Україні, а й на організацію праці суддів, а також працівників суду. Втім, на сьогоднішній день ми не можемо говорити про те, що розвиток законодавства, норми якого спрямовані на регулювання праці суддів та працівників суду, є завершеним, а відтак важливим завданням законодавця та українських вчених є – забезпечити його сталий та стабільний розвиток.

#### Список використаних джерел:

1. Діяльність судових установ в період Київської Русі: Апеляційний суд Волинської Обл. ласті стаття. *Офіційний веб-портал Апеляційного суду Волинської області*. URL: [https://vla.court.gov.ua/sud0390/pro\\_sud/15/1#:~:text=Вся%20повнота%20судової%20влади%20належала,Великого%20князя%20над%20удільними%20князями](https://vla.court.gov.ua/sud0390/pro_sud/15/1#:~:text=Вся%20повнота%20судової%20влади%20належала,Великого%20князя%20над%20удільними%20князями).
2. Климчук О.М. Розвиток Розшукової діяльності на українських землях під владою іноземних держав (XIII–XVIII ст.) *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 3. С. 9–15.
3. Забзалюк Д. Є. Історія держави та права України: навч. посібник (у схемах і таблицях). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. 120 с.
4. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку: В.С. Бігун, Т.І. Бондарчук, А.О. Гавриленко, О.О. Малишев, І.Б. Усенко та ін. Київ, Науково-виробниче підприємство «Видавництво “Наукова думка” НАН України», 2014. 501 с.
5. Щербак Н. Організація судової влади в Російській імперії наприкінці XVIII ст. та її поширення на українські землі. *Публічне право*. 2018. № 2(30). С. 192–198.
6. Учреждение судебных установлений / Российское законодательство X–XX веков : в 9-ти томах. М., 1984. Т. 8. С. 33–41.
7. Учреждение судебных установлений / Судеб. Уставы с изложением рассуждений, на коих они основаны: 20 нояб. 1864 г. 2-е доп. изд. СПб. : Изд-во Гос. Канц., 1867. Ч. 3. V, LIII, 567 с.
8. Павелко В. О. Судова система на українських землях в складі Російської імперії за судовою реформою 1864 року. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол. : С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю. П. Аленін [та ін.] ; МОНмолодьспорт України ; НУ ОЮА. Одеса : Фенікс, 2012. Вип.. 46. С. 439–446.
9. Калашник О.А. Становлення й розвиток місцевих загальних судів України: історичний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 8. С. 21–24.
10. Іванов В.М. Історія держави і права : навчальний посібник / В.М. Іванов. К. : МАУП. 2002. Ч. 2. 2003. 234 с.
11. Кодекс законів про працю України: кодекс від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1971. Додаток до № 50.
12. Про судоустрій України : закон від 07.02.2002 № 3018-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 27. Ст. 180.
13. Про судоустрій і статус суддів: закон від 07.07.2010 № 2453-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 41. Ст. 529.